

Revolution, and among them P.Bogatskyi, weren't understood by the young generation of Bolshevik scientists, who were absorbing new sociological method, who were depicting the Kobzar's creative work from the point of view of international-communistic positions, Marx-Lenin ideology, to which T.Shevchenko had no relation.

Literary aspects, problems indissolubly connected with the challenges of the present time, give clear answers to the readers in social-philosophic and philological variations. In Shevchenko studies studios of P.Bogatskyi the modus of national, mentioning of his main problems became that epicenter, which allowed combining of the past and the present in their critical topicality, projected to the perspective.

Key Words: world-view, Shevchenko studies, Pavlo Bogatskyi, Taras Shevchenko, individual style, national self-identification.

УДК 94(4) «19»

Г.Й. Насмінчук

ПОЕТИЧНІ ПОСЛАННЯ Т. ШЕВЧЕНКА І «ПОСЛАНІЄ» Є. МАЛАНЮКА: ІДЕЙНО-ЕСТЕТИЧНА ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена типологічному зіставленню «Послання» Є. Маланюка з поезіями Т. Шевченка. Твори розглядаються в контексті конкретної історичної епохи і фактів індивідуального життя. Простежується діалог художніх текстів двох поетів, відзначається спільне і відмінне.

Ключові слова: послання, епістолярій, адресат, типологічне порівняння, медитація, інвектива, антитеза.

Віршоване послання, як різновид епістолярного жанру, в Україні починає свою національну традицію від П. Гулака-Артемовського. Його послання «Справжня добрість (Писулька до Грицька Пронози)», «Супліка до Грицька Квітки», «До Курдюмова» задекларували систему філософських, моральних, естетичних поглядів поета. У посланнях, що постали у межах класицистичної традиції та бурлескої манери І. Котляревського, з'явилися жанрові ознаки архаїчного ораторсько-повчального послання і дружнього послання.

З різними етапами становлення і розвитку послання як жанру співвідносяться Шевченкові «І мертвим, і живим, і ненародженнем землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружнєє посланіє», «До Основ'яненка», «Н. Маркевичу», «Полякам», «Заворожи мені, волхве», «Згадайте, братя моя...», «А.О. Козачковському» та ін. Водночас «Шевченкові послання, – як зазначає Ніна Чамата, – принципово новий етап еволюції цього жанру в українській поезії. У творчості Шевченка з її жанровим синкретизмом, прикметним для доби романтизму, послання, розвиваючись по кількох лініях, реалізувалося в широкому формальному і змістовому спектрі» [7, 53].

Життєздатність жанру послання в українській поетичній школі підтвердила практика багатьох поетів пізнього часу, зокрема Євгена Маланюка, який постійно взорувався на духовну спадщину Кобзаря. Той факт, що Є. Маланюк перебував у силовому полі Шевченкового слова, є незаперечним і неспростовним. Вже навіть певні зовнішні ознаки набутку поета свідчать про його глибинний інтерес до кожного рядка генія. У низці таких ознак і поетичні присвяти («Шевченко», «Непроминальність»), і виразно цитатні заголовки віршів-роздумів («Думи мої, думи...», «Доля», «Дума»), і літературознавчі та есеїстичні праці («Ранній Шевченко», «Регліка»), і виразні ремінісценції («Над полем рути і отрути»..., «Гонта, що синів свяченим ріже...», «Закінчився суд – і кара йде, і гнів вирує», «Поганих внуків і онук...»).

Про співіність Шевченкового і Маланюкового патріотизму сьогодні пишуть багато і переконливо. Це зокрема В. Базилевський, С. Гординський, І. Дзюба, Л. Куценко, М. Нервлий, Т. Салига та ін. За визначенням С. Гординського, «Маланюкова поезія належить до Шевченківського комплексу. Як і Шевченко, він заполонений ідеєю України, яку він безмежно любить, але одночасно й картає за її слабкості» [2, 239]. Незважаючи на часову асиметричність, роль обох поетів у національно-культурному житті своїх суспільств була практично однаковою, і ця роль полягала у тому, щоб висловити національний біль, спричинений трагічним становищем України під гнітом російської влади як у XIX, так і в ХХ століттях. В. Базилевський слушно зауважує різницю в адресах і адресатах гніву обох поетів: «Шевченко плакав над незрячим гречкоєм і судив панів і гетьманів – «варшавське сміття, грязь Москви». Маланюк же таврував першого як вмістилице повсякчасної небезпеки, уособлення руйнницької антидержавної сили. Других він якщо і кляв, то вибірково, поіменно. Бо розглядав коштство як національно-політичну силу, провідну верству нації» [1, 183].

Мета даної статті – здійснити типологічне порівняння «Послання» Є. Маланюка з поетичними посланнями Т. Шевченка, що, на наш погляд, дозволить рельєфніше побачити постаті обох поетів на тлі їхнього часу.

Над «Посланієм» Є. Маланюк працював протягом 1925-1926 років. Воно було надруковане у 12-ї книжці «Літературно-наукового вісника» за 1926 рік. У жанрово-композиційному відношенні це досить складний ліричний твір, який поєднує ознаки жанру послання (адресат, слова-звертання, ораторський стиль) з поетикою інвективи (різка іронія, сарказм, нищівне викриття). За змістом і характером переживання «Посланіє» близьке до написаних протягом тих же 1925-26 років віршів «Варязька балада», «Куліш», «З варягів», «Діва Обіда».

Вірш-послання, адресований М. Рильському, був відгуком на твори поета-неокласика, які явно засвідчили його відхід від жорстоко-суперечливих подій в Україні в середині 20-х років. Твір Є. Маланюка – це своєрідна

реакція на «Друге рибальське посланіє» М. Рильського, написане 18 квітня 1924 року і опубліковане в часописі «Життя і революція» 1926 року (№5). Послання, адресатом якого був Віктор Петров, відзначається доброзичливо-іронічною тональністю: «Тож не дивуй, що – стомлений без праці – / Смиренно утікаю, мов Горацій, / На вогкий шовк родимих берегів, / Де виріс я, де слухали мій спів / Чаплі й лелеки, а не футуристи, / Де тепле небо, де повітря чисте, / Де комарі танцюють угорі, / Де мислі теж легкі, як комарі»[6].

Відомо, що Євген Маланюк мав пістет до поетичного таланту М. Рильського, отож, у «Посланії» виявилось прихильне ставлення автора до адресата. Попри те, образ адресата не є головним у вірші, «рибальські настрої» – це лише один з імпульсів до написання «Послання». У Маланюка, як, до речі, у Шевченкових звертаннях до М. Щепкіна («Заворожи мені, волхве»), до М. Гоголя («Гоголю»), до М. Костомарова («Н. Костомарову») провідними стають болючі роздуми про долю України.

У пролозі міститься лаконічна характеристика М. Рильського: «Поет, рибалка і філософ, / Правдивий син Сквороди, / Загнув криваву мудрість світа, / Солону істину буття» [4, 179].

Образ адресата формується також за допомогою вкраєлень з листа Юрія Липи: «Рибальські настрої весь час у Рильського...» [4, 180]. Є. Маланюк не сприймає відчуженості, відсторонення, позірної байдужості до свого часу, на його переконання «...майже поза / В страшний цей час у лозняках / Ховати тишу й (може)... жах» [4, 180]. Традиція такої метафоричної характеристики громадянської позиції митця йде від Шевченка. Згадаймо його послання до Щепкіна 1844 року «Заворожи мені, волхве». У своєму зверненні до великого актора Шевченко писав: «Ти вже серце запечатав...» [8, 245].

Біблійний образ запечатаного серця, запечатаних уст – це метафора на означення вимушеної мовчання. Дуже часто це мовчання буває спричинене остаточним розчаруванням у житті. Щепкінській позиції Тарас Григорович протиставляє свою: «...А я ще боюся. / Боюся ще погорілу / Пустку руйнувати, / Боюся ще, мій голубе, / Серце поховати» [8, 245].

У своїх роздумах і оцінках Є. Маланюк спирається на ті ж константні образи серця і болю: «Це не снобізм, це – біль за Вас. – / Це так зітхнуло серце рідне!» [4, 180].

Рефлексивно-медитативна основа інводукції змінюється інвективно-викривальним пафосом у першій і наступних частинах твору. Перший рядок першої частини окреслює час і місце зображенії події: «Три гості тут були *topik*» (підкр. наше – Г. Н.). Як зауважується у підрядковій примітці, йдеться про приїзд у 1924 році до Праги П. Тичини, В. Поліщука і О. Досвітнього. Але тут же ця конкретно-історична ситуативність долається розмиканням спочатку просторових («є послання цього бічною темою – Європа»), а потім і часових («після Полтави й Конотопа») координат.

Серед проблем, які порушує Євген Маланюк, наскрізною є проблема протистояння України деморалізовуючим впливам Москви, Росії. Як відомо, у двадцяті роки минулого століття нового витка своєї агресивності сягає ідея месіанської ролі Росії у розвитку інших народів. З граничною нещадністю поет осуджує імперські амбіції «північного царя»: «Наш Смердяков вже мріє смачно / Про «пролетарії всіх стран»; – / Не «щіт», не «крест», і не «прапліві», / Тепер вже планетарний плян – / Одеського бояцтва зливи / Перехлюпнуть за океан. / Відомо ж: пуп землі в Тамбові, / Святі всі – русськім були» [4, 182].

Як і Шевченко, Маланюк у своїх оцінках буття ніколи не виходив за межі християнської віри. Водночас услід за Кобзарем він оскаржував православну практику російської церкви, яка протягом століть використовувала ідеї християнства з метою політичної експансії. Саркастично звучать, зокрема, слова: «Русь – Рим, хрестолюбиве військо, / Сінод, нагайка, Петербург / Та хижий свист сибірських пург...» [4, 181]. Присутність в одному асоціативному ряду образів «Русь – Рим», «сінод», «нагайка», «свист сибірських пург» нагадує гротескові формули з Шевченкового «Кавказу»: «Храми, каплиці і ікони, / І ставники, і мірри дим, / І перед образом твоїм / Неутомленнє поклони. / За кражу, за войну, за кров, / Щоб братню кров пролити, просять, / І потім в дар тобі приносять / З пожару вкрадений покров!» [8, 311].

У нашому літературознавстві вже говорилося, що «Шевченкова оцінка світу зосереджена великою мірою на трагічній невідповідності тієї цивілізації, яка привласнила собі назву християнської, – неспотореним євангельським істинам чи, можна сказати, Божому задумові, а отож і людським поняттям про правду і справедливість» [3, 191]. Все сказане повною мірою стосується і Є. Маланюка. І Шевченко, і Маланюк застерігають від зневажання релігійно-національних традицій, бо це першопричина усіх бід. Люди, які «Господа зневажають», які «матерію обожествили», можуть сподіватися хіба що на «Господній гнів».

Поетику інвективи у «Посланії» найвиразніше репрезентує епilog, адресований вже не так М. Рильському, як Україні: «Україно, країно проклята моя!» [4, 194]. Тут найповніше виявляється складність і суперечність бачення письменником образу України. З висоти своїх ідеалів Є. Маланюк гостро критикує українську суспільність, дає просто-таки вбивчі характеристики нації, «який понад майбутнє України / Дорожче теплий супокій – / Й барва крові серце крає, / Й грім – забава Іллі, / І мудрість – «моя хата скраю» – / Вся філософія ї... / Й вороги – лиши «воріженки», / Що «згинуть» – невідомо як...» [4, 193].

При зіставленні викривальних пасажів Шевченка і Маланюка знаходимо чимало схожих моментів і, навіть, словесних співпадань. Це виявляється у тавруванні рабської психології (порівн.: «Раби, підніжки, грязь Москви» – «в нім зворушився давній раб»), у послідовному «підсвічуванні» сучасного минулих (Шевченко апелює до козацької України, а Маланюк – до Еллади Скитської), у протиставленні «славних прадідів великих» «правнукам поганим», а відтак різкому осудженні «скalічених маленьких людей», які «прогаяли великі дні». Вино-

сячи вирок тим, хто перетворив Україну на руїну, Євген Маланюк користується тими ж морально-оціочними формулами, що і Т. Шевченко, наприклад,

у Шевченка: «Схаменітесь, недолюди, / діти юродиві!» [8, 313];

у Маланюка: «Здихають, здохнуть діти зла, / Людці й недолюдки здрібнілі» [4, 191].

Доля України осмислюється Маланюком у площині широких часових і просторових узагальнень: «Пишу по роках сліз і крові, / Що напророкував пророк: / «Приспіять лукаві і в огні / Й окрадену збудять» [4, 192]. Не принаїдно є ця цитата з Шевченкового «Мені однаково». Характеристичне Шевченкове слово «окрадена», яке повторюється через декілька рядків в авторській констатації «нас люто, хижо обікрали» – веде не лише до настрою вірша «Мені однаково» з його візією майбутнього України, але й до настрою послання «І мертвим, і живим...», де, як відомо, виведено образ української волі, української історії з їх «козацькими вольними трупами, окраденими трупами». Отже, окраденість української волі, української надії – це не епізод в історії України, а довготривалий чинник, який врешті-решт і сформував комплекс малоросійського раба.

Навіть поодинокі Шевченкові слова несуть у Маланюковому тексті закодовану інформацію про минуле і майбутнє нації. «Схаменітесь, будьте люди», – закликав Шевченко. «Не схаменулись, непокори», – читаемо у Маланюка, а далі у «Посланії» розгортаються картини того лиха, яке у свій час передбачив для України Шевченко-пророк.

В. Марко, аналізуючи поему «І мертвим, і живим...», відзначає таку рису поетики Шевченка, як «оксюмороність переживань і прагнень» ліричного героя, і для прикладу наводить рядок «Нехай мати усміхнеться, заплакана мати» (усміхнена – заплакана). Ця оксюмороність, як зауважує дослідник, «призводить до перетворення наскрізних антitez у поетичні оксюморони, що найповніше передає складність переживань поета, його думання, сприймання світу, що є ознакою могутнього таланту й високої художньої майстерності автора твору» [5, 27].

Антитетичний принцип світосприймання, а відтак оксюмороність формулювань – той важливий стилетворчий чинник, який у Маланюкових описах України займав чи не провідне місце: «Вона (Україна – Г.Н.) жила без архітекта / й була об'єкт – замість суб'єкта» [4, 193]; «Як в нації вождя нема, / Тоді вожді її поети» [4, 193]; «Міцна кров нації й родини / На смерть штовхнула б за життя» [4, 193].

Перегуки у Євгена Маланюка з Тарасом Шевченком цікаві не лише з погляду подібності, але й з погляду різниці у вирішенні проблем свого часу. Якщо Шевченкове «І мертвим, і живим, і ненароджденним землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружнє посланіє» завершується картиною ідилічного видіння («і світ ясний, невечірній тихо засіяє...»), то фінальна максима Є. Маланюка має абсолютно іншу тональність: «...треба / Чуєс різати життя / В ім'я Христа, безсмертя й неба, / В святої Вічності ім'я» [4, 193]. Відомо, що саме такі висловлювання, таке утвердження мілітарності дали підстави імперській пропаганді звинувачувати Є. Маланюка у фашизмі. З того часу постулюється брутальна теза, що українські патріоти – це фашисти, нацисти, яких, мовляв, треба знищити.

«Фінальна ідилія в «Посланії», – пише про твір Т. Шевченка В. Марко, нестійка, бо й після неї не можеш позбутися сумніву: чи не обернеться вона новим відчаем?» [5, 29]. То ж чи не відчаем продиктований і фінальний імператив Є. Маланюка? Не варто скидати зрахунку той факт, що писалося «Посланіє» у час болісного осмислення уроків поразки УНР в умовах притлумлення московською владою соціально-економічних, морально-духовних і національно-громадянських цінностей українців. «Не забуваймо й про те, – наголошує В. Базилевський, – що в даному випадку маємо справу з поетом безодержавного народу. Поетом, який послідовно спалював нерви в ім'я державності своєї нещасної нації. Спалював у такий спосіб і на такому костриці, що аналогів йому немає в нашій поезії. Окрім, звичайно, Шевченка» [1, 161].

Отже, і Тарас Шевченко, і Євген Маланюк, відчуваючи себе речниками історичного буття народу, в пошуках шляхів національного визволення осмислювали цілу низку можливих варіантів: від кривавої помсти до примирення та злагоди між усіма синами України.

Список використаних джерел

1. Базилевський В. Римлянин з Архангорода / Володимир Базилевський // Лук Одіссеїв. – К. : Ярославів Вал, 2005. – С.157–207.
2. Гординський С. Євген Маланюк – національний поет / Святослав Гординський // На переломі епох. Літературознавчі статті, огляди, есеї, рецензії, спогади / Серія «Ad Fontes – До джерел». – Львів : Світ, 2004. – С.236-240.
3. Дзюба І. Шевченко і Шіллер: Візія ідеального стану суспільства / Іван Дзюба // Вікно в світ. – 1999. – № 2. – С. 186-195.
4. Маланюк Є. Посланіє / Євген Маланюк // Лицарі духу : українські письменники-націоналісти – «вісниківці». – Дрогобич : Відродження, 1996. – С.179-194.
5. Марко В. Поема Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...» Василь Марко // Дивослово. – 1997. – № 5-6. – С. 26-29.
6. Рильський М. Друге рибальське послання / Максим Рильський // Життя й революція. – 1926. – № 5. – С.13.
7. Чамата Н. Жанр поетичного послання у творчості Шевченка / Ніна Чамата // Слово і Час. – 2014. – № 3. – С. 51–56.
8. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1972. – 699 с.

The article is dedicated to the comparison of «Poslaniye» («Epistle») by Y. Malanyuk with poems of T. Shevchenko. The works are viewed in the context of a specific historical epoch and facts of individual life. Dialogue of two poets' works is followed; the common and distinctive features are shown. The attention is paid to the development of Shevchenko's thoughts, emotions, and images in Y. Malanyuk's work's. In the article it is proved that, in spite of temporal asymmetry, role of both poets in national-cultural life of their societies was practically similar and included

expressing of national pain, caused by tragic situation in Ukraine under pressure of Russian authority both in the XIXth and in the XXth century.

In the center of the research is work «Poslaniye», on which Y. Malanyuk was working during 1925-1926 years. According to its genre and composition it is very complicated lyrical work, which connects features of epistle genre (addressee, words of addressing, oratorical style) with poetics of invective. According to its content and character of emotional experience «Poslaniye» is close poems «Varyaz'ka ballada» («Varagian ballad»), «Kulish», «Z varyahiv» («From Varagians»), «Diva Obyda».

Poem-epistle, addressed to M. Ryl'skyi, was the response on the works of poet-neoclassic, which proved his rupture from cruel and controversial events in Ukraine in the middle of the XXth century. It is known that Yevhen Malanyuk had a piety to the poetical talent of M. Ryl'skyi, and in «Poslaniye» the author's favourable attitude to the addressee was also proved. Despite this, the image of addressee in not central in the poem, «fishing moods» – is only one of impulses for creating the «Poslaniye». In the article it is proved that in Y. Malanyuk's works, as in T. Shevchenko's appeals to M. Shchepkin («Zavorozhy mene, volhvo»), M. Hohol' («Hoholyu»), M. Kostomarov («N. Kostomarovu») the main are painful thoughts about destiny of Ukraine. The main attention is paid to lingual and stylistic aspects of analyzed texts.

T. Shevchenko and Y. Malanyuk feeling themselves as upholders of historical being of the nation while searching of ways for national rescuing, conceived many possible variants: from bloody revenge to reconciliation and peace between all sons of Ukraine.

Key words: epistle, epistolary, addressee, typical comparison, meditation, invective, antithesis

УДК 821.161.2-2.09(045)

Л.В. Павлішена

РОМАНТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКОМОВНІЙ ДРАМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «НИКИТА ГАЙДАЙ»

У статті йдеться про концептуальні ідеї уривку російськомовної драми Т. Шевченка «Никита Гайдай». Як головну ідею визначено усвідомлення найвищої цінності політичної, філософської та етичної свободи. Твір розглянуто, враховуючи сучасні погляди на психоісторію української літератури. Розкрито репараційні тенденції відтворення образу України, Держави, майбутнього українського народу в історичній драмі письменника. Зазначено особливості синівського психотипу, відтвореного в образі головного романтичного героя, досліджено специфіку відображення сучасного як взаємозалежності минулого і майбутнього.

Ключові слова: «репараційні тенденції», психотип, головна ідея, головний герой.

Постать Т. Шевченка розкривається у незабагненному поєднанні геніальності письменника, художника, політика, мислителя-філософа і провидця. З його, на перший погляд, простих, життєво влучних рядків завжди можна читувати множинні підтекстси. Завдяки мистецьким надбанням нашого генія українська культура вийшла на вищий щабель свого розвитку, бо саме він точно і знаково окреслив її національну самобутність. Своєю творчістю Т. Шевченко опонував усім, хто вважав, що кращі часи України в минулому, і пам'ять про неї потрібно рятувати від забуття. Письменник окреслює усю велич українського народного духу і спрямовує свідомість читачів до процесу національного відродження. Велика духовна сила сконцентрована і в його драматичних творах. Дарма, що їх всього кілька. Це, зокрема, завершена п'єса «Назар Стодоля», уривок із російськомовної драми «Никита Гайдай», «Песня караульного у тюрмі» із незнайденої мелодрами в прозі «Невеста».

Глибокі дослідження драматургії Т. Шевченка почалися з 1920-х років. Зокрема, у розвідках Б. Варнеке, О. Киселя, П. Руліна, А. Шамрая [6; 9] з'ясовано проблеми жанру та змісту, подано композиційний аналіз драми «Назар Стодоля». Друга хвиля наукових розвідок щодо драматичної творчості митця, на думку В. Івашківа, розпочалася наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років, вона представлена комплексним дослідженням драматургії Шевченка Д. Антоновича – «Шевченко-драматург» та розвідкою В. Шубравського – «Драматургія Т.Г. Шевченка» [4]. Останній неодноразово поглиблює свої пошуки, доповнюючи монографію рядом статей. Цікавим дослідженням є монографія В. Івашківа «Українська романтична драма 30-80-х років ХІХ століття» (1990). Оригінальну точку зору пропонує Ніла Зборовська щодо депресивно-репараційної позиції материнського коду і пошуків великого слова у поезії Т. Шевченка [3].

Оскільки до сьогодні картина драматичної творчості Шевченка «неповна і незбалансована» [2, с. 464], і «перебуває в «затінку» його геніальної поезії» [4, с. 18], ми спробували поглянути на один із драматичних творів, враховуючи сучасні погляди на психоісторію української літератури.

Нашу увагу привернув уривок третьої дії російськомовної драми письменника «Никита Гайдай». Шевченко згадує про неї у листі до Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (8 грудня 1841. С.-Петербург): «Ще посилаю вам кацапські вірші своєї роботи. Коли доладне що, то дрюкуйте, а коли ні, то закуріть люльку, коли люльку курите. Це, бачте, пісня з моєї драми «Невеста», що я писав до вас, трагедія «Никита Гайдай». Я перемайстрував її в драму. Я ще одну драму майструю. Назоветься «Слепая красавица». Не знаю, що з неї буде, боюсь, щоб не сказали москалі mauvais sujet, бо вона, бачте, з українського простого биту. Ну, та цур їм, москалям» [8, с. 16]. Як бачи-